

Η ίδρυση της Εξαρχίας υπήρξε μακρόχρονη διαδικασία. Ήδη από το 1840 οι Βούλγαροι είχαν ζητήσει από το Πατριαρχείο να επιτραπεί η χρήση της βουλγαρικής στους ναούς. Η αίτηση του 1840 απορρίφθηκε από το Πατριαρχείο. Το 1853 Βούλγαροι προσέφυγαν στον Μένσικοφ, το Ρώσο πρέσβη στην Κωνσταντινούπολη για να αναλάβει την υπόθεσή τους. Τρία χρόνια αργότερα, το Φεβρουάριο του 1856, ένα οθωμανικό διάταγμα υποσχέθηκε δικαιώματα στους χριστιανούς υπηκόους, οπότε οι Βούλγαροι με ρωσική υποστήριξη απαίτησαν το διορισμό Βουλγάρων επισκόπων και τη χρήση της βουλγαρικής στις εκκλησίες τους. Το αίτημα αυτό και πάλι δεν βρήκε ανταπόκριση, ενώ την ίδια τύχη είχε παρόμοια αίτηση προς τον Πατριάρχη το Δεκέμβριο του 1858.

Στο μεταξύ, μπροστά στην αποτυχία της προσπάθειας για εκκλησιαστική αυτονομία πολλές βουλγαρικές ενορίες είχαν προχωρήσει στην Ουνία με την ελπίδα ότι θα προκαλούσαν έτσι παρέμβαση της Ρωσίας προς το Πατριαρχείο. Αυτές οι βουλγαρικές συναθροίσεις, ενώ διατηρούσαν το ιδιαίτερο ανατολικό τυπικό τους, αναγνώριζαν το παπικό πρωτείο, καθώς η Ρώμη τους επέτρεπε να εκλέγουν τους επισκόπους τους, να κάνουν χρήση της βουλγαρικής στις ακολουθίες, ενώ ενίσχυε την ίδρυση βουλγαρικών σχολείων.

Εν όψει του κινδύνου που αντιπροσώπευε το κίνημα αυτό, το 1867, ο πατριάρχης Γρηγόριος ΣΤ', είχε αναγκασθεί να αναγνωρίσει την αυτονομία της βουλγαρικής Εκκλησίας με την ονομασία "Εξαρχία". Το σχέδιο του Πατριάρχη απορρίφθηκε από τους Βουλγάρους γιατί άφηνε απέξω τις μητροπόλεις της Φιλιππούπολης, της Πελαγονίας, των Σκοπίων και της Αχρίδας όπου επικρατούσε μικτό πληθυσμιακό χριστιανικό στοιχείο.

Τη λύση στη διαφορά έδωσε η ίδια η Πύλη στις 28 Φεβρουαρίου / 12 Μαρτίου 1870, όταν μετά τη διακοπή των ελληνοτουρκικών σχέσεων λόγω της Κρητικής επανάστασης το 1868, και υπό τη ρωσική και αγγλική πίεση εκδίδει σουλτανικό φερμάνι με το οποίο ιδρύεται αυτοκέφαλη Βουλγαρική Εκκλησία. Οι κυριότερες διατάξεις του φερμανιού είναι:

- Ιδρύεται ανεξάρτητη Βουλγαρική Εκκλησία (Εξαρχία), η οποία περιλαμβάνει τις περιφέρειες που περιγράφονται παρακάτω.
- Ο αρχαιότερος στη σειρά μητροπολίτης, παίρνει τον τίτλο του Εξαρχου και προεδρεύει της Βουλγαρικής Συνόδου.
- Ο κανονισμός της εσωτερικής διοίκησης της Εξαρχίας ο οποίος θα τεθεί για έγκριση και επικύρωση από την Αυτοκρατορική Κυβέρνηση, πρέπει να είναι σύμφωνος με τους ισχύοντες κανόνες και αρχές της Ορθόδοξου Εκκλησίας και να αποκλείει κάθε έμμεση ή άμεση ανάμιξη του Πατριαρχείου στις υποθέσεις της Εξαρχίας και ιδίως στην εκλογή των

επισκόπων και του Έξαρχου. Μετά την εκλογή του έξαρχου, η βουλγαρική σύνοδος πρέπει να ειδοποιήσει τον Πατριάρχη ο οποίος με την σειρά του, πρέπει να εκδώσει χωρίς καθυστέρηση τον διορισμό αυτό σύμφωνα με τους νόμους της Εκκλησίας.

- Ο έξαρχος ο οποίος θα διορίζεται με την έκδοση αυτοκρατορικού βερατίου, σύμφωνα με τους εκκλησιαστικούς κανόνες πρέπει να μνημονεύει τον πατριάρχη της Κωνσταντινούπολης.

- Ο έξαρχος για κάθε υπόθεση της δικαιοδοσίας του, πρέπει να απευθύνεται κατευθείαν στις τοπικές αρχές και τη κυβέρνηση. Με αίτησή του δε, θα εκδίδονται τα βεράτια των βουλγαρικών επισκόπων.

- Για κάθε υπόθεση της ορθοδόξου θρησκείας, η οποία απαιτεί συνεννόηση και συνεργασία με το Πατριαρχείο, η βουλγαρική Σύνοδος οφείλει να απευθύνεται προς τον Πατριάρχη και την σύνοδό του, αυτοί δε οφείλουν να απαντούν στις αιτήσεις αυτές και να παρέχουν την απαιτούμενη συνδρομή.

- Η βουλγαρική Σύνοδος, οφείλει να ζητάει το Άγιο Μύρο από το Πατριαρχείο.

- Οι επίσκοποι του Πατριαρχείου μπορούν να διέρχονται από τις περιοχές της Εξαρχίας και αντίθετα αλλά όλοι δεν δικαιούνται να αναμιγνύονται στις υποθέσεις των χριστιανών εκτός της περιοχής και δικαιοδοσίας τους ούτε να λειτουργούν χωρίς την άδεια του επισκόπου της περιοχής στην οποία βρίσκονται.

- Το μοναστήρι του Φαναρίου και η βουλγαρική εκκλησία εξαρτιούνται από τον Έξαρχο, όταν δε αυτός βρίσκεται στη Κωνσταντινούπολη μπορεί να παραμένει στο μοναστήρι αυτό σύμφωνα με τα ισχύοντα για τους πατριάρχες Ιερουσαλήμ, Αντιοχείας και Αλεξανδρείας όταν αυτοί διαμένουν στη Κωνσταντινούπολη.

- Η Εξαρχία θα περιλάβει τις πόλεις και τις επαρχίες Ρουχτσουκίου, Σιλίστριας, Σούμλας, Τυρνόβου, Σόφιας, Βράτσας, Λόφτσας, Βιδινίου, Νύσσης, Σαρκιοί, Κιουστεντίλ, Σμαμακώφ, Βέλες (εκτός από είκοσι χωριά στην παραλία του Εύξεινου Πόντου μεταξύ Βάρνας και Κωσταντζας τα οποία δεν είναι βουλγαρικά, όπως επίσης και τις πόλεις της Βάρνας, Μεσημβρίας και Αγκιάλου), το σαντζάκι Σλίμνου, εκτός από μερικά παραλιακά χωριά, το διαμέρισμα της Σωζόπολης, τη Φιλιππούπολη και Στενήμαχο εκτός από τα χωριά Κόκλινα, Βοδενά, Αρναούτκιοϊ, Νεοχώρι, Δέσκοβο, Αχλάνι, Βάτσκοβο και Βελατσίτσα και την περιφέρεια της μητρόπολης Φιλιππούπολης. Η συνοικία Παναγιάς στη Φιλιππούπολη υπάγεται στην Εξαρχία αλλά όσοι επιθυμούν από τους κατοίκους της μπορούν να αποσπασθούν από αυτή. Οι λεπτομέρειες θα κανονιστούν με συμφωνία του Πατριάρχη και του Έξαρχου σύμφωνα με τους νόμους της Εκκλησίας. Εκτός από τις παραπάνω αναφερόμενες περιοχές και πόλεις, παντού όπου τουλάχιστον τα 2/3 των κατοίκων επιθυμούν να προσέλθουν την Εξαρχία, μπορεί να τους επιτραπεί αφού πρώτα εξετασθεί και βεβαιωθεί η νόμιμη αίτησή τους. Όσοι πρόκειται να μεταχειριστούν αυτή τη διάταξη προκειμένου να προκαλέσουν ταραχές και διχόνοιες θα τιμωρηθούν από τον Νόμο.

Η αντίδραση του Φαναρίου υπήρξε βίαιη, η βουλγαρική Εξαρχία κηρύχθηκε σχισματική και οι αρχιερείς της σχισματικοί.